

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF FALSE REPORT OF THREATS TO CITIZENS, DESTRUCTION OR DAMAGE OF PROPERTY

У статті на підставі вивчення та аналізу криміналістичних та інших наукових джерел, матеріалів слідчої практики розглянуто погляди науковців на поняття криміналістичної характеристики. Проаналізовано стан наукових досліджень з вказаної проблематики. Визначено місце і значення криміналістичної характеристики як важливої складової криміналістичної методики. Наведено авторське визначення криміналістичної характеристики. Розглянуто структуру та зміст криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Визначено проблемні питання формування криміналістичної характеристики, запропоновано напрями їх вирішення. Підкреслено значення вказаної криміналістичної категорії у створенні практичних рекомендацій з розслідування даного виду кримінальних правопорушень та підвищення ефективності їх розслідування.

Ключові слова: *завідомо неправдиве повідомлення, криміналістична методика, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, досудове розслідування.*

The views of scientists on the concept of forensic characteristics are considered in this article, based on the study and analysis of forensic and other scientific sources, materials of investigative practice. The state of scientific research on the specified issues has been analyzed. The place and value of forensic characteristics as an important component of forensic methodology has been defined. The author's definition of forensic characteristics has been given. The structure and content of the forensic characteristics regarding known false reports about a threat to the safety of citizens, the destruction or damage of property were considered. Problematic issues of the formation of forensic characteristics are identified, directions for their solution are proposed. The importance of the specified forensic category to create practical recommendations for the investigation of this type of criminal offense and improving the effectiveness of investigation process is emphasized.

Key words: *false messages, criminalistic methods, criminalistic characteristic, criminal proceedings, pre-trial investigation.*

Вступ. Протягом останнього десятиліття в Україні відзначається помітне зростання кількості завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну такі повідомлення набули ще більшої суспільної небезпеки, оскільки в певній їх кількості можна обґрунтовано побачити елемент гібридної війни проти нашої країни. Результати розслідування вказаних кримінальних правопорушень залишають бажати кращого, про що свідчать статистичні дані Офісу Генерального прокурора України [1]. Проблема забезпечення ефективного розкриття та розслідування даних кримінальних правопорушень залишається актуальною та потребує якнайскорішого вжиття дієвих заходів щодо її вирішення.

Результати та обговорення. Однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів (у тому числі із вказаними завідомо неправдивими повідомленнями. – прим. наша. А. Л.) є недостатнє дослідження криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності, зокрема, по встановленню осіб, що вчинили злочини в умовах неочевидності. Невипадково слідчі одностайно відмічають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вмщують у достатньому об'ємі інформацію, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень. До вказаних досліджень і слід віднести роботи, пов'язані з розробкою теоретичних засад криміналістичної характеристики; формуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинів і їх використання для оптимізації досудового слідства, підвищення його ефективності [2, с. 65]. Все вказане стосується також розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, зокрема, розробки її криміналістичної характеристики, визначення її змісту та структури.

Криміналістична характеристика злочину є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики. В структурі криміналістичної методики (методики розслідування окремих видів злочинів) криміналістична характеристика (далі – КХЗ) посідає важливе місце, відкриваючи перелік складових елементів кожної окремої методики категорії, оскільки основним її завданням є вибір правильного напрямку та подальшого спрямування розслідування, щоб воно було ефективним.

Знання криміналістичної характеристики використовується при висуванні слідчих версій, визначенні напрямку розслідування, для використання криміналістичних засобів і методів. Криміналістична характеристика сприяє: 1) розробленню певних методик розслідування; 2) побудові характерних моделей та програм розслідування кримінальних правопорушень; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного кримінального правопорушення [3, с. 221–222].

Методика розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, у більшості залежить від правильного використання криміналістичної характеристики злочинів розглядуваної категорії. Стан розробки зазначеної наукової категорії безпосередньо впливає на якість зазначених науково-обґрунтованих та практично апробованих рекомендацій [4, с. 7]. Ефективне розслідування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, як і будь-якого виду кримінального правопорушення, безпосередньо залежить від знання криміналістичної характеристики даного злочину та правильного використання її відомостей під час розслідування.

Значний внесок у розробку теоретичних основ криміналістичної характеристики злочинів як категорії криміналістичної методики внесли такі вітчизняні вчені, як В. П. Бахін, В. П. Берназ, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. М. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько та ін.

Криміналістична характеристика окремих видів злочинів ставала предметом дослідження А. Ф. Волобуєва, О. В. Кравчук, О. В. Пчеліної, С. А. Риб'янця, Ю. В. Рудницької, А. В. Старушкевича, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, Ю. А. Чаплинської, С. С. Чернявського та інших вчених. Питання криміналістичної характеристики завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності розглядали в своїх роботах Д. П. Гуріна, В. М. Лога, Н. М. Негрич, В. М. Плетенець, С. А. Риб'янець, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська.

Незважаючи на наявний інтерес дослідників до вказаної проблематики, аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку про відсутність на сьогодні якогось одного загальноприйнятого визначення вказаного поняття. Думки науковців збігаються лише у тому, що: а) криміналістична характеристика злочинів – це система (інформаційна, система відомостей), б) яка слугує ефективному розслідуванню.

Так, під криміналістичною характеристикою злочинів одні вчені розуміють засновану на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значущу інформаційну систему окремої категорії суспільно небезпечних діянь, що має розшукове значення та може бути використана в кримінальному провадженні. На думку інших науковців, криміналістична характеристика злочинів – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки кримінально караного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування [5, с. 16].

Проаналізувавши визначення поняття «криміналістична характеристика», О. М. Колесниченко та В. О. Коновалова дійшли висновку, що криміналістична характеристика являє собою систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів (1985). Слід погодитися з іншими науковцями у тому, що таке твердження найбільш повно визначає поняття криміналістичної характеристики злочинів [6, с. 118]. Майже у незмінному вигляді вказане визначення увійшло до підручника з криміналістики (2019) [7].

Не вдаючись до аналізу (розгляду) всіх існуючих точок зору науковців щодо визначення поняття «криміналістична характеристика злочинів», оскільки дискусія щодо нього, а також щодо виду і кількості структурних її елементів досі триває, хоча в основному думки вчених стосовно структури КХЗ співпадають, а також тому, що предметом нашого дослідження не є криміналістична характеристика злочинів як криміналістична категорія, наведемо визначення, яке, на наш погляд, найбільш повно відображає зміст і значення вказаної категорії. Криміналістична характеристика – система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними та слугує побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів [7, с. 10–11].

Виходячи з вказаного визначення загального поняття, розглянемо погляди науковців щодо криміналістичної характеристики окремого виду злочину, в нашому випадку – завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Слід зазначити, що й тут відсутній єдиний погляд на її сутність та зміст.

На думку В. М. Лога, дана криміналістична характеристика є результатом наукового аналізу та узагальнення емпіричних даних у вигляді систематизованого опису типових криміналістично значимих ознак, які надають можливість для ефективного виявлення, розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних справ [8, с. 6–7]. В своїй дисертації, назва якої починається зі слів «Криміналістична характеристика...», Н. М. Негрич натомість визначення такої не наводить, обмежуючись лише розглядом її складових елементів [9, с. 8].

Так само в монографії «Криміналістичне забезпечення розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, вчинених неповнолітніми» поступають С. А. Риб'янець і Ю. А. Чаплинська [4]. Автори навчального посібника «Методика розслідування окремих видів злочинів» також уникають розгляду визначення вказаної важливої категорії криміналістики, яка складає основу кожної окремої криміналістичної методики [10]. Враховуючи вищевказане, можна зробити обґрунтований висновок, що ступінь наукової розробленості проблематики визначення (дефініції) криміналістичної характеристики завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності наразі є далеким до свого завершення.

На підставі аналізу точок зору науковців та емпіричної бази, представимо власне визначення вказаного поняття. *Криміналістична характеристика завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності – це система даних про криміналістично значущі ознаки та властивості ЗНП, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує для побудови і перевірки слідчих версій, визначення напряму розслідування конкретного кримінального правопорушення/злочину.*

Також різними є погляди науковців щодо структури криміналістичної характеристики. Більшість авторів називають 4–5 елементів, причому майже всі називають предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, особу злочинця, «слідову картину» та обстановку вчинення злочину. Зокрема, М. В. Салтевський дійшов висновку, що елементи можна звести до чотирьох основних: предмет безпосереднього замаху; спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; особа злочинця» [11]. Як зазначає А. В. Іщенко, до структури криміналістичної характеристики злочинів традиційно відносять: слідову картину, спосіб учинення злочину, предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця та особу потерпілого [12, с. 180–182].

На нашу думку, мають рацію вчені, які вважають, що криміналістична характеристика злочинів є категорією *динамічною*. Іншими словами, вона може *змінюватись* (курсив наш – А. Л.) залежно від конкретних умов дійсності. Проте її використання може мати різні напрямки у діяльності працівників правоохоронних органів. Наприклад, за ознаками способу, місця та часу його вчинення може бути висунута версія щодо особи злочинця і, навпаки, при затриманні

правопорушника та наявності даних про обставини злочину може бути побудована версія про вчинення цієї особою інших, ще нерозкритих злочинів [5, с. 15].

У зв'язку з цим (з вищевикладеним) важливим нам видається зауваження П. Д. Біленчука, що у кожному виді (групі) або конкретному злочині структура криміналістичної характеристики може *конкретизуватися і видозмінюватися* (курсив наш – А. Л.). Тому, виходячи з аналізу теоретичних положень та слідчої практики, висловлюється точка зору, що структуру криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, складають наступні елементи: а) спосіб вчинення злочину, б) обстановка вчинення злочину, в) слідова картина, г) особа злочинця [8, с. 7].

В міру змін способів і засобів злочинної діяльності трансформується і конкретна кількісна і якісна складова криміналістичних характеристик окремих видів злочинів. Елементи, які тепер відносять до криміналістичної характеристики злочинів, враховувалися під час розробки окремих методик на момент їх виникнення. По-перше, в систему відомостей про злочин включаються лише ті криміналістично значущі ознаки (не будь-які, не однакові для всіх видів злочинів), які в межах певного виду (групи) можуть допомогти розкриттю і розслідуванню. По-друге, ці відомості набувають значення не самі по собі, а через виявлені між ними закономірні зв'язки: що саме (дії, знаряддя, сліди тощо), з чим пов'язано, яким чином, що за чим іде, що і за допомогою чого може бути виявлено та встановлено тощо [5, с. 15].

Аналіз наукових джерел з проблематики методики розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності свідчить, що на сьогодні ще не поставлена крапка у цьому дослідженні, так само як і стосовно криміналістичної характеристики ЗНП. Існують різні погляди науковців на структуру вказаної криміналістичної характеристики.

В цілому, більшість науковців погоджуються, що структурними елементами даної категорії є: способи вчинення злочину; обстановка вчинення злочину; слідова картина (сліди злочину); особа злочинця.

Окремі дослідники вважають за необхідне додати до вказаного переліку ще інші елементи: – особу потерпілого (В. М. Лога, Н. М. Негрич, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.) або потерпілу сторону (С. А. Риб'янець, Ю. А. Чаплинська) [10, с. 139; 4, с. 19].

Не можна не погодитися із точкою зору окремих науковців, що криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданням доказування, тому структура криміналістичної характеристики вибудовується залежно від обставин, які належать до предмета доказування, й елементів складу злочину, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України [13].

Виходячи з цього, вважаємо, що найбільше криміналістичне і розшукове значення для розслідування має саме **особа** злочинця, а не потерпілого, оскільки саме особистісними і психологічними рисами злочинця визначається обрання ним способу вчинення злочину і зміст завідомо неправдивого повідомлення. Шляхом аналізу останнього можна встановити об'єкт або суб'єкта злочинного посягання, а виходячи з цього – окреслити коло осіб, серед яких може бути злочинець.

Погоджуючись з Н. М. Негричем у тому, що найменш оскаржуваним у дискусіях науковців є наступні елементи криміналістичної характеристики: способи вчинення злочину, час, місце та обстановка вчинення злочину, характеристика особи злочинця, а також мета та мотиви вчинення злочину [14, с. 212] слід зазначити, що стосовно «слідової картини», як складового елементу КХЗ, думки науковців також збігаються, а «обстановка вчинення злочину» включає у себе, серед інших, мету та мотиви його вчинення, тому їх не варто виокремлювати й розглядати поза обстановкою вчинення злочину. Обстановка вчинення злочину може бути визначена як об'єктивна реальність, в якій відбуваються події злочинного діяння. Залежно від її умов визначатимуться дії злочинця.

Беручи до уваги, що завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності вчиняють також неповнолітні, про що свідчать дослідження науковців (В. М. Лога, Н. М. Негрич, В. М. Плетенець, С. А. Риб'янець, Ю. А. Чаплинська, К. О. Чаплинський та ін.), слід погодитися із пропозиціями окремих з них (В. М. Плетенець, С. А. Риб'янець, Ю. А. Чаплинська) щодо необхідності включення до структури криміналістичної характеристики вказаного злочину такого елемента, як «потерпіла сторона». На обґрунтування цього можна навести наступні підстави. Так, за злочинами, які кваліфікуються за ст. 259

КК України, злочинні посягання можуть бути спрямовані як на фізичних, так і на юридичних осіб. Так, Г. М. Шевцов вказує на те, що вченими як елемент криміналістичної характеристики досліджуються переважно не юридичні, а фізичні особи [15, с. 27]. На думку В. П. Бахіна та М. А. Михайлова, погрози про вибух можуть висуватися стосовно об'єктів, що належать як приватним, так і юридичним особам [16, с. 27]. Ми поділяємо вказану точку зору науковців: якщо у відповідному елементі криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, вчинених неповнолітніми, розглядати лише фізичних осіб, то залишиться без уваги значна частина злочинів цієї категорії, пов'язана з посяганням на юридичних осіб [4, с. 16].

Заслугує на увагу і обґрунтування необхідності запровадження такого елемента криміналістичної характеристики як «потерпіла сторона», що запропоноване В. М. Плетенцем. На думку вченого, злочинець виконує певні дії, які не мають суттєвих відмінностей за змістом, характером та складом при посяганнях як на фізичну, так і юридичну особу. Зважаючи на це, доцільно розглянути питання щодо об'єднання в одному елементі криміналістичної характеристики вагомих для розслідування ознак фізичних і юридичних осіб, що сприятиме їх повному, всебічному дослідженню в сукупності з іншими елементами і, відповідно, не дозволить залишити без уваги будь-яку суттєву обставину, пов'язану із зазначеним злочином [17, с. 305].

Слід погодитися, що найбільш вдалими для визначення такого елемента, як вважають С. А. Риб'янець та Ю. А. Чаплинська, є термін «потерпіла сторона». Цей термін, з одного боку, вже використовується у судочинстві, а з іншого – є більш широким і виходить за межі таких окремих категорій як фізична або юридична особа. Крім того, термін «особа потерпілого», який науковці часто включають до складу типової криміналістичної характеристики, більше асоціюється з фізичною, а не юридичною особою. Тому під потерпілою стороною у складі криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності ми розуміємо двохкомпонентний елемент, у межах якого необхідно диференціювати фізичних та юридичних осіб [17, с. 305; 4, с. 176]. Зважаючи на вищенаведені аргументи і підстави, можна визнати вказані пропозиції слушними і підтримати їх.

На нашу думку, погоджуючись із тим, що у кожному виді (групі) або конкретному злочині структура криміналістичної характеристики може конкретизуватися і видозмінюватися (П. Д. Біленчук), вважаємо, що до обов'язкових елементів криміналістичної характеристики завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян має бути включено також **мотив** злочину. Встановлення останнього може не лише допомогти при кваліфікації вчиненого злочину за ст. 259, а не за ст. 296 КК, з чим на практиці існують проблеми, як відзначають науковці в своїх роботах (К. І. Берлянд, О. І. Плужник, К. В. Юртаєва та ін.) [18, 19], але й сприяти обранню правильного напрямку початкового етапу розслідування вказаного злочину щодо встановлення підозрюваного, а в подальшому – обранню тактики проведення з ним окремих слідчих (розшукових) дій (допиту, обшуку, слідчого експерименту та ін.).

Розглядаючи криміналістичну характеристику завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, не можна, на нашу думку, залишити поза увагою питання щодо доцільності віднесення сюди предмету злочину (злочинного посягання).

Так, аналізуючи погляди вчених щодо структури криміналістичної характеристики вказаного виду кримінальних правопорушень, можна побачити, що лише деякі з них виділяють такий її елемент, як предмет злочину (злочинного посягання) (О. В. Кириченко, Н. М. Негрич). Зокрема, О. В. Кириченко вважає, що на перший погляд здається, що предметом цього злочину є неправдиві відомості про небезпеку, про які йдеться в цій статті, але насправді предмет цього злочину в тексті закону не вказано. Зі змісту ст. 259 випливає, що ним є інформація про відсутність загрози громадській безпеці. Саме вона нерозривно пов'язана з об'єктом цього злочину – загальною громадською безпекою. Неправдива ж інформація, яка названа в цій статті, є не чим іншим, як засобом вчинення злочину [20, с. 153]. Можна погодитися з автором лише в останньому – що неправдива інформація виступає саме засобом вчинення вказаного злочину.

В одній з своїх публікацій Н. М. Негрич дослівно наводить все вищевказане О. В. Кириченко і єдиний з науковців, які досліджували вказаний злочин, доходить висновку, що елементом криміналістичної характеристики – предметом незаконного повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності – є інформація про відсутність загрози (підкреслено нами – А. Л.) громадській безпеці, адже саме вона підміняється злочинцем під час

вчинення цього злочину [21, с. 117–118]. На нашу думку, вищевказаний висновок Н. М. Негрича щодо існування предмета злочину (ст. 259 КК) і віднесення його до структури КХЗ ЗНП є недостатньо обгрунтованим хоча б за наступних підстав.

По-перше, у ньому йдеться про нематеріальний об'єкт (інформація), по-друге, незрозумілим є зміст такої інформації («інформація про відсутність загрози...»). Слушно постає питання: що це за інформація, про що вона? Який сенс її повідомляти? Яке змістовне навантаження для розслідування злочину і встановлення злочинця вона несе? Як автор уявляє собі зміст такої інформації? По-друге, чинний Кримінальний кодекс України в статті 259 не містить предмета вказаного злочину. В науково-практичних коментарях Кримінального кодексу (стаття 259) так само не говориться про предмет злочину [22, с. 490]. По-третє, в Тлумачному словнику української мови зазначено, що «предмет – це будь-яке конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття [23, с. 527].

На цьому можна було б обмежитися і поставити крапку у розгляді правомірності й справедливості твердження про наявність предмету незаконного повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Проте, для переконливості наведемо думки фахівців з кримінального права з цього приводу.

Предметом злочину, як цілком обгрунтовано зазначає В. Я. Тацій, слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність в діях особи ознак складу злочину. Оскільки предметом злочину може виступати лише певна річ, він завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину. Крім того, предмет злочину завжди названий безпосередньо у кримінальному законі і лише в цьому випадку він виступає як необхідна ознака складу злочину [24, с. 164–165]. Автори ґрунтовної монографії про предмет злочину А. Музыка та Є. В. Лашук вважають, що «предметом злочину є *матеріальні* (курсив наш – А. Л.) цінності, що фіксуються органами чуття людини або спеціальними технічними засобами. З приводу предмета вчиняються злочинні діяння та здійснюється безпосередній злочинний вплив на нього... Злочинець не просто на нього впливає, а з приводу (стосовно) саме цього предмета вчиняє злочин» [25, с. 124]. Вказані автори також підтримують позицію В. Я. Тація, що предметом злочинного впливу є те, на що спрямоване суспільно небезпечне діяння [25, с. 97].

Наведемо погляди криміналістів з цього приводу. Як правильно зазначає О. А. Самойленко, само існування криміналістичної методики розслідування злочинів викликано встановленням законом переліком злочинних дій. В теорії кримінального права найчастіше йдеться про так звані «предметні злочини», у яких предмет є ознакою складу злочину та виступає складовою частиною його об'єкта. Останній позбавлений фактично ознаки «матеріальності», традиційно визнається суспільними відносинами, яким злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди. Тому з теоретичних позицій в статтях КК України прямо йдеться про посягання на предмет злочину, як матеріальної природи [26, с. 212–213].

Криміналістика вивчає практичну діяльність з виявлення і розслідування злочинів з точки зору використання певних способів (слідчих дій), прийомів та засобів виявлення, фіксації, вилучення і використання слідів злочину як джерел доказів. Серед останніх відповідно до чинних норм КПК України називаються документи та «об'єкти кримінально протиправних дій», що виступають речовими доказами у справі. Сутність речових доказів традиційно підлягає характеристиці шляхом окреслення притаманних їм ознак, серед яких предметність визнається процесуалістами як невід'ємна ознака, що позначає матеріальний характер відомостей, що мають доказове значення (це речі або документи) [27, с. 174]. Тож, з прагматичних позицій (з метою збирання та дослідження слідів злочину) предмет посягання у криміналістичному сенсі повинен мати фізичну (*матеріальну*) (виділено мною – А. Л.) форму, що придатна для сприйняття слідчому [26, с. 212–213].

Як правильно вказують В. С. Кузьмічов та Г. І. Прокопенко, предметом безпосереднього злочинного посягання як елемента криміналістичної характеристики є найрізноманітніші об'єкти *органічного та неорганічного походження* (курсив мій – А. Л.) [28, с. 253]. З вищевказаних підстав необгрунтованою і сумнівною нам видається думка Н. М. Негрича щодо визначення предмету завідомо незаконного повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності та віднесення його до криміналістичної характеристики цього злочину.

Під час досудового розслідування злочинів особлива увага відводиться криміналістичній характеристиці *особи злочинця*, адже неможливо не погодитися з тим фактом, що криміналістична оцінка злочину немислима без урахування даних про властивості особи злочинця, оскільки результати кожної злочинної діяльності містять сліди особи, яка його вчинила, і, зокрема, відомості

про деякі її особисті соціально-психологічні риси й якості, злочинний досвід, спеціальні знання, стать, вік, особливостях взаємовідносин з жертвою злочину й т. п. [29, с. 73]. Особа злочинця є центральним елементом криміналістичної характеристики, оскільки предмет злочинного посягання, спосіб злочину, його слідова картина завжди пов'язані з особистісними ознаками особи злочинця та закономірностями його поведінки. Дослідження особи злочинця оптимізує процес висунення слідчих версій і забезпечує обрання найбільш оптимальних тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні. Більше того, за допомогою аналізу поведінки та психології злочинця можна встановити дійсні причини й умови вчиненого злочину, оцінити суспільну небезпеку злочинця, здійснити правильну кримінально-правову кваліфікацію вчиненого і, як наслідок, призначити справедливе покарання [30, с. 82]. Втім, частково погоджуючись із наведеною науковцями оцінкою вказаного елемента криміналістичної характеристики злочину, вважаємо за необхідне зауважити, що особа злочинця виступає все ж таки важливим її елементом порівняно з іншими елементами, зокрема, способом вчинення злочину.

Так само важливою складовою частиною криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності є *обстановка* вчинення аналізованих злочинів, а також місце та час їх вчинення. Неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності найчастіше надходять вдень (у період з 8 до 14 годин – 46% повідомлень, у період з 14 до 18 годин – 27% повідомлень) [14, с. 212]. При аналізі завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності слід мати на увазі те, що при вчиненні цих злочинів завжди існують декілька місць, де вчиняється злочин. По-перше, місцем вчинення злочину є те місце, де вчинялись дії за створення повідомлення; по-друге, це місце перебування особи, що передає повідомлення, і, по-третє, місце знаходження адресата (чи місце знаходження об'єкту неправдивого «мінування»).

Важливим нам видається також вивчення (встановлення) мотивів вчинення таких злочинів. Існує наукова позиція, відповідно до якої диференціюють найбільш типові мотиви в залежності від об'єктів загроз. Наприклад, найбільш поширеною метою «мінування» навчальних закладів і промислових підприємств є зрив навчального або виробничого процесу; можливі також мотиви помсти вчителям, директору, керівництву за «незаслужені» оцінки, «несправедливе» відрахування, звільнення, невивплату зарплати тощо. Житлові будинки найчастіше піддаються загрози «вибуху» з метою порушення спокою громадян, залякування конкретної людини, з хуліганських мотивів, а також з помсти, ревнощів та ін. Вокзали, аеропорти або конкретний поїзд, літак часто стають об'єктами погроз «вибуху» з метою затримати своєчасне відправлення транспорту. Суб'єктами таких повідомлень можуть стати пасажирів, що запізнюються, а мотивом служить бажання встигнути на конкретний рейс. Але зазначені об'єкти можуть «мінуватися» і з корисливих мотивів, зокрема, мотивів помсти. Практиці відомі також випадки завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці у відношенні будівель, приміщень органів державної влади і місцевого самоврядування. Причиною повідомлень найчастіше є помста за неправомірні дії або бездіяльність представників цих органів, низький рівень життя населення тощо. Також зазначені злочини можуть вчинятися з мотивів політичної, расової або національної ворожнечі [31, с. 233]. Втім, зазначимо, що, на нашу думку, поміж різних мотивів вчинення ЗНП, найбільшу суспільну небезпеку являють саме мотиви помсти та хуліганські мотиви, оскільки саме вони найтісніше пов'язані із особистісними рисами особи злочинця.

Центральне (визначальне) місце у структурі способу вчинення досліджуваного злочину займають дії злочинця з доведення повідомлення про акт, який загрожує безпеці громадян, знищенню чи пошкодженню об'єкта власності до відома хоча б одного адресата (особи) [8, с. 7; 9]. Підсумовуючи результати досліджень науковців щодо способів вчинення ЗНП, зазначимо, що до останніх відносять способи передачі відповідної інформації про нібито існуючу загрозу адресатам, які класифікують на два наступні види: 1) безпосередній та 2) опосередкований. У першому випадку повідомлення передається усно або віч-на-віч, зокрема, по телефону, домофону, радіо або за допомогою інших засобів зв'язку. До опосередкованого відносять повідомлення інформації: письмово; телефоном; з використанням інших засобів зв'язку (наприклад, Інтернету), через ЗМІ або третіх осіб. У практичній діяльності найпоширенішим є повідомлення по телефону (стаціонарному, таксофону, мобільному). Вони становлять понад 90% від усіх повідомлень про цей злочин. Окрім того, повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності поділяють на відкриті та анонімні. Практика показує, що 96% усіх повідомлень є анонімними, а в 4% інформація про особу заявника повідомлялася, однак, вона

переважно неправдива. Повідомлення про замінування, підпал або інші небезпечні дії можуть бути записані на CD (DVD)-диск, флешку та надіслані поштою або залишені в якомусь обумовленому місці. Такі вислови можуть бути надруковані в соціальних мережах тощо [10, с. 139–140].

Деякі з наведених вище способів наразі злочинцями не використовуються, оскільки науково-технічний прогрес в галузі сучасних засобів комунікації та передачі інформації значно випереджає наукові дослідження в галузі розслідування та попередження злочинів. Вказані дослідження проводилися вченими у 2011–2012, 2015–2019 роках, тому окремі із розглянутих раніше способів передачі ЗНП (наприклад, з телефона-автомата/таксофона, стаціонарного телефона, домофона) в теперішній час практично не використовуються за різних причин. Зокрема, наразі практично в усіх великих містах України таксофони демонтовані, а населення перевагу надає саме мобільному зв'язку. В теперішній час розповсюдження соціальних мереж надає ще більші можливості для спілкування та листування з державними організаціями, установами, які мають власні сайти, Інтернет-сторінки, електронні поштові скриньки. Все вказане використовується у злочинних цілях для передачі завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності

Механізм слідотворення при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності має певні особливості, які відповідно визначають типову слідову картину злочинів. Найбільш змістовною є слідова картина на місці вчинення злочину – місці, звідки було зроблене таке повідомлення. Залишення матеріально-фіксованих слідів є характерним також для письмового способу завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, а також при виготовленні й залишенні макету вибухового пристрою на об'єкті погрози. У цьому випадку на місці підготовки до вчинення злочину можуть бути виявлені різні сліди-предмети: письмові прилади, папір, матеріали, інструменти й устаткування, що використовувалися для виготовлення макета вибухового пристрою тощо. При цьому, можливою є наявність слідів злочинця і його одягу на даних предметах.

Вивчення кримінальних проваджень показало, що при вчиненні даного виду кримінальних правопорушень можуть бути виявлено та досліджено також наступні види слідів: 1) сліди рук (виявлені у 75% випадків); 2) сліди слини – на слухавці телефону (у тій частині корпусу, де розташований мікрофон); 3) сліди одягу чи рукавичок; при цьому, сліди одягу можуть виглядати як трасологічні відображення, а також бути у вигляді матеріалів та речовин – волокон, часток текстильних виробів; 4) сліди взуття; 5) сліди-предмети (недопалки сигарет, сірники, випадково загублені предмети – рукавички, носові хустки, запальнички, записки з текстом попередньо підготовленого повідомлення тощо). Зазначені предмети можуть бути носіями одорологічних слідів, потожирових виділень людини, слідів рук, мікрооб'єктів тощо і підлягати подальшому дослідженню, у тому числі шляхом призначення судових експертів.

Таким чином, виходячи з усього вищенаведеного, до структури криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, у тому числі вчинених неповнолітніми, на нашу думку, слід віднести: – *обстановку вчинення злочину; способи вчинення злочину; типову слідову картину; особу злочинця; мотив злочину; потерпілу сторону.*

Висновки. Погоджуючись з думкою Є. Д. Лук'янчикова та С. Ю. Петряєва, що криміналістична характеристика як наукова категорія та як інструмент пізнавальної практичної діяльності не вичерпала свого значення [32, с. 136], вважаємо, що дослідження стосовно змісту та ролі криміналістичної характеристики в структурі криміналістичної методики як розділу криміналістики, так і методики розслідування завідомо неправдивих повідомлень, слід продовжувати, оскільки зазначені питання ще далекі від остаточного вирішення, ще мають значний дослідницький потенціал.

Розробка теоретичних засад криміналістичної характеристики як наукової категорії та елемента методики розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності далека від свого завершення та потребує продовження наукових досліджень. Основою для цього має бути збирання, аналіз та узагальнення значного обсягу емпіричних даних на підставі завершених проваджень і розглянутих судом кримінальних проваджень.

Подяки. Немає.

Конфлікт інтересів. Немає.

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 15.02.2024).
2. Жеребко О. І. Значення криміналістичної характеристики в розслідуванні злочинів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. С. 64–66.
3. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
4. Риб'янець С. А., Чаплинська Ю. А. Криміналістичне забезпечення розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, вчинених неповнолітніми : монографія / С. А. Риб'янець, Ю. А. Чаплинська. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 160 с.
5. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-у вид., доп. і перероб. /М. М. Єфімов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
6. Шаповал К. А. Визначення поняття та структури криміналістичної характеристики вбивств, учинених у зв'язку з домашнім насильством // *Право і безпека*. 2020. № 1 (76). С. 118–122. DOI: <http://doi.org/10.32631/pb.2020.1.17>.
7. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2019. 328 с.
8. Лога В. М. Розслідування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09.Київ, 2012. 20 с.
9. Негрич Н. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2019. 19 с.
10. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
11. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
12. Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя) : у 3-х ч. Запоріжжя. 2010. Ч. 1. С. 180–182.
13. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Особливості криміналістичного дослідження слідів пострілу та механізму їх утворення : метод. рек. – К. : УкрДГРІ, 2013. 48 с.
14. Негрич Н. М. Актуальні питання криміналістичної характеристики та особливості розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності // *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1., 2018. С. 211–214.
15. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. – Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.
16. Бахін В. П. Аналіз кримінальних вибухів (за матеріалами автономної республіки Крим) / В. П. Бахін, М. А. Михайлов. Сімферополь, 1999. 44 с.
17. Плетенець В. М. Потерпіла сторона як елемент криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності / В. М. Плетенець // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. праць. 2008. № 1 (37). С. 302–307.
18. Берлянд К. І. Щодо сутності завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності як особливого різновиду хуліганських

дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Збірник наукових праць. – 2012. № 3 (62). С. 478–485.

19. Юртаєва К.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, знищення чи пошкодження об'єктів власності: проблемні питання теорії та практики // *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 63–74.

20. Кириченко О. Кримінально-правова характеристика неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. *Jurnalul juridicnational: teorie și practică*, 2014. № 8. С. 152–157.

21. Негрич Н. М. Предмет злочину як елемент криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали П-ої науково-практичної конференції (м. Київ, м. Маріуполь, 27 лютого 2019 року). Київ-Маріуполь : 2019. С. 116–119.

22. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін., 2013. 1040 с.

23. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Словник української мови: в 11 томах. Том 7, 1976. 723 с.

24. Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / В. Я. Тацій ; упоряди.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов. – Х. : Право, 2010. 936 с.

25. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. К.: Паливода А. В., 2011. 192 с.

26. Самойленко О. А. Категорія «предмет посягання» в криміналістичній науці / О. А. Самойленко // *Актуальні питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. Перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук. – практ. конф., присвяч. 105-річчю судової експертизи в Україні та 95-річчю з дня народження акад. М. Я. Сегая (м. Київ, 4–5 липня 2018 р.) / За заг. ред. О. Г. Рувіна; уклад.: Полтавський А. О., Юдіна О. В., Форіс Ю. Б. – Київ.: КНДІСЕ МЮ України, 2018. С. 212–214.

27. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: моногр. Івано-Франківськ, 2017. 618 с.

28. Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

29. Криміналістика: підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І.Клименко та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.

30. Бишевец О. В., Романенко Т. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 81–87.

31. Негрич Н.М. Щодо криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки* : матеріали II Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 20-21 квітня 2018 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 230–234.

32. Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Слідами розбудови криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні питання криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2018 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 334 с.